

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
У ФОРМІ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА ПРОВАДЖЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

**CRIMINAL LIABILITY FOR COLLABORATIVE ACTIVITIES
IN THE FORM OF TRANSFERRING MATERIAL RESOURCES AND CONDUCTING
BUSINESS ACTIVITIES IN COOPERATION WITH THE AGGRESSOR STATE:
LEGAL REGULATION ISSUES AND SOLUTIONS**

На сучасному етапі законодавцем вирішено питання кримінально-правової протидії проявам колабораціонізму, доповнивши Кримінальний кодекс України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність».

У статті зазначено, що після запровадження в Україні кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність виникла проблематика застосування окремих положень статті 111-1 Кримінального кодексу України через нечіткість визначення термінів у конструйованих складах злочинів.

Одним із таких дискусійних питань є розуміння змісту понять «матеріальних ресурсів» та «господарської діяльності», закріплених у ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, через відсутність їх конкретизації законодавцем, що створює умови для широкої дискреції правоохоронних органів під час правозастосовної діяльності.

У статті на прикладах конкретних вироків, винесених судами у кримінальних провадженнях за ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, звертається увага на неспівмірність призначених покарань, з огляду на встановлені у ході досудового розслідування обставини передачі матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора.

Наголошено на необхідності конкретизації законодавцем визначення «матеріальних ресурсів», переданих представникам незаконних збройних чи воєнізованих формувань ворога.

Також, підкреслюється неприйнятність широкої криміналізації поняття «господарської діяльності» у взаємодії із державою-агресором, оскільки зі змісту положень досліджуваної статті Кримінального кодексу України під кримінальну відповідальність може підпадати будь-яка господарська діяльність на тимчасово окупованих територіях.

За результатами аналізу судової практики, констатовано необхідність внесення змін до ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України щодо додаткової регламентації господарської діяльності у взаємодії із державою-агресором, зокрема передбачення окремих винятків та застережень, за умов яких провадження господарської діяльності не спричинятиме негативних наслідків у вигляді притягнення до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: колабораційна діяльність, кримінальний кодекс, кримінальна відповідальність, матеріальні ресурси, господарська діяльність, суб'єкт господарювання, воєнізовані формування держави-агресора, незаконні збройні чи воєнізовані формування.

At the present stage, the legislator has resolved the issue of criminal law counteraction to manifestations of collaborationism by supplementing the Criminal Code of Ukraine with Article 111-1 “Collaborative activities”.

The article states that after the introduction of criminal liability for collaborative activities in Ukraine, the problem of applying certain provisions of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine arose due to the vagueness of the definition of terms in the constructed corpus delicti.

One of such controversial issues is the understanding of the meaning of the concepts of “material resources” and “business activities” enshrined in Part 4 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, due to the lack of their specification by the legislator, which creates conditions for wide discretion of law enforcement agencies in law enforcement activities.

Using the examples of specific sentences passed by courts in criminal proceedings under Part 4 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, the article draws attention to the disproportionality of the sentences imposed, given the circumstances of the transfer of material resources to the armed forces of the aggressor state established during the pre-trial investigation.

The author emphasizes the need for the legislator to specify the definition of “material resources” transferred to representatives of illegal armed or paramilitary groups of the enemy.

The author also emphasizes the inadmissibility of broad criminalization of the concept of “economic activities” in cooperation with the aggressor state, since, according to the provisions of the article under study of the Criminal Code of Ukraine, any business activity in the temporarily occupied territories may be subject to criminal liability.

Based on the results of the analysis of judicial practice, the author states the need to amend Part 4 of Art. 111-1(4) of the Criminal Code of Ukraine regarding additional regulation of business activity in cooperation with the aggressor state, in particular, to provide for certain exceptions and reservations under which business activity will not entail negative consequences in the form of criminal liability.

Key words: *collaboration activities, criminal liability, material resources, business activity, business entity, paramilitary formations of the aggressor state, illegal armed or paramilitary formations.*

Вступ. Незважаючи на окремі наукові дослідження та законодавчі ініціативи щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, проблема кримінально-правової протидії проявам колабораціонізму в Україні довгий час залишалася невирішеною.

Тригером криміналізації колабораційної діяльності стала відкрита збройна агресія Російської Федерації проти України та окупація ворогом частини її суверенних територій.

Поряд з цим, зважаючи, що прийняття відповідного законодавчого акту відбувалося в умовах екзистенційної загрози українській державності, ряд його нормативних положень потребують удосконалення, у тому числі в частині кримінальної відповідальності за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, а також провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором та її незаконними органами влади.

Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність були об'єктом вивчення таких вчених, як М. Хавронюк, М. Рубашенко, Є. Письменський, А. Музика, В. Шайкан, О. Кравчук, Н. Антонюк, Н. Мовчан, М. Голінка та інших.

Проте, не применшуючи ролі та важливості згаданих досліджень, слід зазначити, що враховуючи досить об'ємний перелік форм колабораційної діяльності, передбачений законодавцем, питання удосконалення кримінальної відповідальності за вчинення вказаних діянь потребують подальших наукових розвідок.

Постановка завдання. Метою даної публікації є дослідження положень ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України в контексті проблем їх застосування за результатами аналізу судової практики та доведення необхідності конкретизації та удосконалення нормативного регулювання змісту ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, яка встановлює кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність.

Результати дослідження. 03 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – Закон № 2108-IX). [1]

Разом з тим, після криміналізації колабораційної діяльності виник ряд проблемних питань на практиці щодо трактування понять, включених до статті 111-1 КК України через відсутність їх визначення законодавцем.

Так, ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено два формальні склади кримінальних правопорушень:

– передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора;

– провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора), відповідальність за які передбачено у виді штрафу до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

Зокрема, у диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК України не чітко визначені є конструкції «матеріальних ресурсів» та «господарська діяльність», які можуть тлумачитися по-різному і охоплювати різноманітний спектр понять, починаючи від продуктів харчування, закінчуючи веденням будь-якої трудової діяльності на територіях, що перебувають під окупацією.

Практика винесення вироків за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 111-1 КК України, свідчить про досить широке розуміння змісту «матеріальних ресурсів».

Хоча слід погодитися, що добровільне передання, з власної ініціативи, громадянами матеріальних ресурсів окупантам не витримує жодної критики та моралі, у окремих випадках простежується неспівмірність вчинених правопорушень та призначених покарань.

Наприклад, вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 19.08.2022 у справі № 588/713/22 було засуджено за ч. 4 ст. 111-1 КК України до позбавлення волі на строк 1 (одного) року 3 (трьох) місяців з позбавленням права обіймати посади в державних органах влади та органах місцевого самоврядування на 10 (десять) років та з конфіскацією майна громадянина України, уродженця с. Великий Вистороп, Сумської області за передачу останнім матеріальних ресурсів – двох забитих тушок баранів представникам воєнізованих формувань Російської Федерації під час окупації ними території с. Боромля, Сумської області у березні 2022 року [2].

Але чи буде вважатися добровільною передача матеріальних ресурсів окупантам, які прийшли зі зброєю до певного домоволодіння та попросили надати їм, наприклад, продукти харчування? Закон не дає однозначної відповіді на це питання. Вбачається, що кримінально-караною повинна бути передача матеріальних ресурсів представникам збройних сил, воєнізованих формувань держави-агресора, яка відбувалася із власної ініціативи колаборанта, а не навпаки.

Так, іншим вирок м. Харкова від 15.09.2022 у справі № 953/4502/22 засуджено громадянина України, уродженця смт. Великий Бурлук, Харківської області, який під час відступу ворога з території Харківської області, добровільно передав представникам збройних сил держави-агресора належні йому та його сину на праві власності транспортні засоби, котрі були використані військовослужбовцями Російської Федерації для втечі. За вищевказані дії судом призначено покарання у виді 3 (трьох) років позбавлення волі, із позбавленням права обіймати певні посади або займатися діяльністю, пов'язаною із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, чи з надання публічних послуг строком на 10 (десять) років [3].

Тому очевидно, необхідна законодавча конкретизація визначення «матеріальних ресурсів», переданих представникам незаконних збройних чи воєнізованих формувань ворога, визначивши, що кримінально-караною є добровільна передача таких ресурсів та деталізувавши у примітці до ст. 111-1 КК України зміст даного поняття.

Наприклад, дискусійним є питання щодо того, чи буде вважатися передачею матеріальних ресурсів сплата податків на тимчасово окупованих територіях, незаконно приєднаних до Російської Федерації.

Оскільки, виходячи з положень досліджуваної статті Кримінального кодексу, у випадку сплати особою податків до бюджету держави-агресора або створених нею квазіутворень, її дії мають кваліфікуватися за ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Однак, якщо слідувати цій логіці, більшість населення Автономної Республіки Крим, окупованої вже десять років, підлягає кримінальній відповідальності за ч. 4 ст. 111-1 КК України, оскільки так чи інакше були пов'язані зі сплатою загальнообов'язкових платежів до бюджету Російської Федерації.

Не менше запитань викликають положення ч. 4 ст. 111-1 КК України щодо кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності у взаємодії із державою-агресором.

Зокрема, в силу діючих положень ч. 4 ст. 111-1 КК України, будь-яка підприємницька діяльність, яка здійснюється на тимчасово окупованих територіях відповідно до правил та на умовах окупаційних адміністрацій, стає протиправною, добровільність здійснення якої, між іншим, ще необхідно буде довести у ході досудового розслідування.

Така широка криміналізація господарської діяльності на тимчасово окупованих територіях, яка спрямована на задоволення базових життєвих потреб та не завдає шкоди інтересам окремих осіб, суспільства та держави, вбачається неприйнятною.

Маючи на меті повернути анексовані території, слід виходити з того, що на тимчасово окупованих територіях громадяни також повинні мати засоби до існування і провадячи господарську діяльність, не повинні потім зазнавати кримінального переслідування за такі дії, крім випадків, передбачених законодавством.

Тут цікавим видається спостереження того, як змінювалася думка законодавця та експертів поза загрозою відкритої збройної агресії та в умовах повномасштабного вторгнення.

Так, 02 лютого 2021 року до порядку денного п'ятої сесії дев'ятого скликання Верховної Ради України було включено законопроект № 2549, зареєстрований у Верховній Раді України ще попереднього скликання.

Зокрема, законопроектом № 2549 пропонувалося визначення «колабораціонізму» як особливої форми державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [4].

Головним науково-експертним управлінням було надано критичний висновок щодо даного законопроекту, зауваживши, що брак визначеності поняття «економічного», «адміністративного» та інших видів «колабораціонізму» призвело б до довільного тлумачення запропонованого положення Кримінального кодексу України.

Крім того, у висновку Головного науково-експертного управління до законопроекту № 2549 через дуже широке визначення «колабораціонізму» зазначалося: «За таких умов громадянина України можна буде притягнути до кримінальної відповідальності за виконання на тимчасово окупованій території будь-якої роботи чи заняття будь-якої посади, навіть такої, що взагалі не пов'язана з протидією Україні чи її інтересам (та має вимушений характер, зумовлений необхідністю забезпечення мінімальних умов своєї життєдіяльності на відповідній території), обгрунтовуючи це тим, що її виконання допомагає державі-агресору в легітимізації незаконної окупації, а отже завдає шкоди Україні» [5].

Разом з тим, під час прийняття діючого Закону № 2108-IX, таких зауважень висловлено не було, зважаючи, очевидно, на екзистенційні загрози державності, в умовах яких відбулося прийняття законопроекту.

Необхідно зазначити, що чинним законодавством, зокрема ст. 3 Господарського кодексу України господарська діяльність визначена як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Поряд з цим, важливо звернути увагу на те, що господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання, якими визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. [6]

Таким чином, у випадку встановлення фактів здійснення такої господарської діяльності, необхідно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це буде, перш за все, керівник, особа, що виконує його обов'язки, або інша особа, що діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг). Особи, що виконували технічні функції (продавці, комірники), залежно

від їх умислу, можуть бути пособниками в такому злочині, або їх діяння взагалі може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності) [7, с. 200].

Тому, вбачається вірним передбачити у ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України кримінальну відповідальність лише за провадження господарської діяльності на тимчасово окупованій території, пов'язану із безпосереднім постачанням товарів, робіт та послуг збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території.

Тут слід зауважити що така господарська діяльність, яка зазнаватиме кримінального переслідування, може здійснюватися не лише з тимчасово окупованої території.

Крім того, необхідно зупинитися ще на одному питанні. Загальновідомо, що обіцянки та зобов'язання, взяті на себе Російською Федерацією у силу норм міжнародного гуманітарного права щодо утримання та забезпечення окупованих територій, не варті паперу, на якому вони викладені. Отже, ми повинні розуміти, що наша держава має бути зацікавлена у розв'язанні гуманітарних проблем, збереження життя та здоров'я громадян, які опинились на захоплених територіях.

Тому необхідно передбачити застереження у ч. 4 ст. 111-1 КК України щодо виключення кримінальної відповідальності за провадження на тимчасово окупованих територіях господарської діяльності, пов'язаної із діяльністю об'єктів критичної інфраструктури, енергозабезпечення, тепло-, водопостачання, медичного обслуговування, торгівлі продуктами харчування, лікарськими засобами, побутового обслуговування населення тощо.

У цьому сенсі показовим є вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 01.05.2023 у справі № 202/1677/23 за ч. 4 ст. 111-1 КК України, яким було засуджено електрика з міста Лиман, котрий був призначений на посаду так званого начальника «Краснолиманского района электрических сетей» ГУП ДНР «Региональная энергопоставляющая компания «технической единицы «центральные электрические сети» Министерства угля и энергетики ДНР». Згідно з вирокком, на цій посаді засуджений вчиняв такі дії: підбір кадрів на посади працівників «РЕКу»; проведення інструктажів працівників «РЕКу»; звітування про виконану роботу перед так званою «адміністрацией города Красный Лиман»; загальний контроль за роботою особового складу ввіреного підприємства; організація виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність; виконання організаційно-господарчих відносин між так званим «государственным унитарным предприятием ДНР региональной энергоснабжающей компании г. Горловки» та «Краснолиманского района электрических сетей государственного унитарного учреждения донецкой народной республики «Региональная энергопоставляющая компания технической единицы центральных электрических сетей министерства угля и энергетики ДНР». Крім того, згідно з вирокком, засудженим було забезпечено відновлення пошкоджених в результаті бойових дій електромереж з метою подальшого надання «РЕК» під час окупації послуг з електропостачання користувачам м. Лимана та прилеглих населених пунктів Донецької області, в тому числі незаконним органам влади, створеним на тимчасово окупованій території. [8]

За вищевказані дії судом першої інстанції було призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк три роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності, а також займатися діяльністю, пов'язаною з обслуговуванням і експлуатацією електричних мереж на строк десять років з конфіскацією майна (вирок у подальшому був пом'якшений за результатами апеляційного провадження).

Кримінальне переслідування таких дій є недоцільним, якщо ми прагнемо у подальшому реінтегрувати населення тимчасово окупованих територій.

Слід зазначити, що після криміналізації колабораційної діяльності, було напрацьовані законодавчі ініціативи щодо вдосконалення питання кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності на тимчасово окупованих територіях.

Так, законопроектом (р. н. 7646) «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України» пропонується внести такі зміни до Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: – визначити перелік видів діяльності та заходів, які можна здійснювати на тимчасово окупованих територіях, якщо при цьому не вчиняється пособництво держави-агресору, а саме: діяльність державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування (заходів із забезпечення прав і свобод людини і громадянина; оперативно-розшукової діяльності; досудового розслідування; заходів із забезпечення надання

житлово-комунальних послуг тощо); діяльність суб'єктів господарювання (заходів, спрямованих на розв'язання гуманітарних проблем; надання житлово-комунальних послуг; освітньої діяльності; діяльності у сфері сільськогосподарського товаровиробництва тощо) [9].

Законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (р.н. 7647) пропонується ч. 4 ст. 111-1 КК України викласти в такій редакції: «Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або добровільне провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, за винятком випадків, визначених законом – карається штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна» [10].

Законопроект має на меті легалізацію частини економічної діяльності, яка має здійснюватися для забезпечення життєдіяльності на тимчасово окупованих територіях, а також не буде зазнавати кримінального переслідування така діяльність, якщо вона здійснювалася не добровільно, а з примусу окупаційної адміністрації.

Щоправда, обидва законопроекти по даний час знаходяться у Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, до порядку денного сесії не вносилися та не розглядалися.

Висновки. Таким чином, слід констатувати, що запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, яке зумовлене військовою агресією, має вагомим значення для охорони та захисту незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України. Разом з тим, ця новела кримінального законодавства викликала ряд дискусійних питань щодо її застосування, вирішення яких є актуальною проблемою науки кримінального права.

Однією із проблем є недостатня конкретизація законодавцем та розмитість понять «матеріальних ресурсів» та «господарської діяльності» у ч. 4 ст. 111-1 КК України, що потребує свого нормативного врегулювання та удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105808995> (дата звернення: 19.03.2024).
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106252531> (дата звернення: 19.03.2024).
4. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» (реєстр. № 2549 від 06.12.2019 р.). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568 (дата звернення: 19.03.2024).
5. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» (реєстр. № 2549 від 06.12.2019 р.). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568 (дата звернення: 19.03.2024).
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 19.03.2024).
7. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. № 3. С. 198–204.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110555891> (дата звернення: 19.03.2024).
9. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України (реєстр. № 7646 від 08.08.2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204> (дата звернення: 19.03.2024).
10. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 7647 від 08.08.2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40205> (дата звернення: 19.03.2024).